

Kontroversiella frågor i undervisningen

För att eleverna ska kunna utveckla demokratiska kunskaper och värden som behövs är det viktigt att lärare tar upp och diskuterar frågor som kan uppfattas som kontroversiella, exempelvis om miljö, sexuell läggning, religion eller rasism. Här presenteras ett material och en metod för att arbeta med dessa frågor, Tålamodets pedagogik, som tagits fram inom Göteborgs grundskoleförvaltning.

Tålamodets pedagogik

Tålamodets pedagogik är ett material som tagits fram av Samuel Engelhardt, lärare, utvecklingslektor och specialpedagog med lång erfarenhet av att handleda lärare i Göteborg. Det bygger i huvudsak på författarens egna slutsatser dragna från närmare 50 års erfarenheter av arbete med barn och unga i pedagogisk miljö. Stora inspiratörer har varit Poul Nissen (Involveringspedagogik), Abraham Maslow (Behovstrappan) och Ioannies Missios (Gestaltterapeut, barnpsykiater).

Modellen bygger på ett förhållningssätt som kan fungera för att hantera kontroversiella frågor i undervisningen – den icke-dömande dialogen.

Hela materialet finns med i rapporten "Tålamodets pedagogik" som kan laddas ned i pdf-form. Här under ges exempel på praktiska råd och undervisningsmetoder.

Praktiska råd och exempel

Nedan presenteras ett antal praktiska råd och exempel på situationer som kan uppstå i skolan. Kopplat till dessa finns författarens reflektioner kring vad de bakomliggande orsakerna kan vara.

Syftet är att försöka förstå bakomliggande orsaker till odemokratiska uttryck för att hitta bästa ingången att bemöta dessa. Efter de beskrivna situationerna följer exempel på icke-dömande frågeställningar man kan använda för att öppna upp en dialog för att nå eleven, och förhoppningsvis komma åt grundproblemet.

Om icke-dömande frågeställningar

De olika frågeinledningarna nedan är ett urval av exempel som är tänkta att illustrera hur man kan ställa neutrala icke-dömande frågor och naturligtvis vilka man skall undvika. Vad som följer efter inledningen bestäms givetvis av vad dilemmat handlar om, som skall och som måste hanteras.

Tänk noga efter, vilken blir den första inledande frågan du ställer? Den bestämmer inriktningen från början. På samma sätt som om du vore schackspelare och spelar med vita pjäser erbjuds du möjlighet till första initiativ till det som följer och så länge du kan behålla det, är dina förutsättningar gynnsamma att föra processen framåt i den riktning som förhoppningsvis leder till skolans demokratiska mål.

Var och en måste utgå från sig själv för att vara uppriktig. Oavsett du prövar mina exempel eller andra, är det av högsta vikt att orden du väljer, inte normalt har en negativ värdeladdning. Vanliga ord som "kompensera" tolkas som det finns tillkortakommande

som behöver åtgärdas. Har man en låg självkänsla upplever man kanske att man inte duger. Ett annat är ”konsekvens” vilket betyder att något negativt inträffat och en reprimand lurar runt hörnet. ”Kritik” är inget man vill få om kontexten är avvikande åsikter. Alla tre exempel är i sig neutrala ord men i detta sammanhang det handlar om upplevs de i huvudsak som negativa. Det finns många fler om du tänker efter. Jag ber dig vara försiktig vid dina ordval och framför allt, undvik att debattera eller aggressivt argumentera för en personlig hållning.

Inledningsord som kan vara bra att använda

Observera att det inte finns någon hierarkisk ordning i förslagen.

- Hur: hur tänker du när du kommer fram till den åsikten, etc.
- Vad: när du säger så undrar jag vad som händer sedan om det blir som du säger, vad planerar du att göra om det blir som du önskar, etc.
- Vem: vem är det som blir belönade om det blir som du vill, vem berättat för dig att det ska bli så som du beskrivit, etc.
- Vilken/t: vilket av följande tror du, vilken erfarenhet kan du dra av vad som tidigare hänt i historien, vilken roll har – respektive - får du, etc.
- När: när tror du att det hela kommer att hända om det händer, etc.
- Var: var finns du i sammanhanget, var går du när, etc.
- Inte: det var väl inte så, etc.
- Beskriv: beskriv hur du, beskriv hur det ska gå till när, etc.
- Om: om du fick bestämma, om om inte fanns, etc.
- Det: det kan inte vara enkelt

Inledningsord och uttryck som bör undvikas

Här finns exempel på dömande frågor som bör undvikas:

- Varför, varför gör du så, varför kan du aldrig, varför säger du så, etc.
- Med, med vilken rätt, med vems tillåtelse gör, etc.
- Hur, hur kunde du, hur tror du hen mår, etc.
- När, när ska du lära dig, etc.
- Måste, du måste, måste du alltid, etc.
- Inte, du får inte göra så, det går inte, etc.
- Det blir bäst så, för att jag säger det, så här är det, lyssna nu, etc.
- Om du förstår hur besviken jag blir, nu blir jag besviken, etc.

Exempel på kontroversiella situationer och hur de kan hanteras

Kim sitter som vanligt omgiven av sitt hov och visar stolt upp en tatuering hen åstadkommit på armen. Hen håller den högt och alla kan se siffrorna 88, två s i form av blixtar och något som förmodligen föreställer en dödskalle. När Kim ser att även läraren förstått innebörden, flinar hen hånfullt och frågar läraren provokativt om hen tycker den är snygg?

Handlar det om skolade teoretiskt förankrade åsikter och eleven kanske är organiserad i någon sammanslutning av likasinnade, med främlingsfientliga eller rasistiska uttryck? Här har jag personliga erfarenheter. Då jag arbetat med frågor som har antisemitiskt innehåll, har jag i huvudsak mött två ingångar. Den ena med åsikter utifrån tysk nationalsocialistisk ideologi med den argumentation och lösningsmodell som förespråkades. Den andra har sina rötter och sitt ställningstagande i synen på

Mellanösternkonflikten i allmänhet och Palestinakonflikten i synnerhet. Även utifrån sett kan tyckas vara samma sak, den antisemitiska retoriken och i många fall de fysiska uttrycken som riktar sig mot samma målgrupp.

Om fallet är som det första exemplet, kan det vara lämpligt att lyfta den dragna slutsatsen till skolledningen för vidare åtgärder. Det kan vara kontraproduktivt att ha återkommande låsta samtal på ideologisk nivå om inte resten av gruppen känner till den bakomliggande ideologin. Resultatet kan ta sig två huvudvägar. Den ena den positiva. Klassen tröttnar på "tjôthvvet" och ber hen vara tyst när hen börjar. Den andra negativ. Hen vinner anhängare för sina idéer och dessa tar för mycket utrymme på lektionerna samtidigt som pedagogens auktoritet urholkas.

Handlar det om Mellanöstern eller antiisraelism ser jag det som pedagogens uppgift att hjälpa eleven att hitta politiska argument för sin åsikt, och med ickedömande frågor leda samtalet på så sätt att eleven förstår och förhoppningsvis omfattar skillnaden mellan landet Israels politik och individen eller gruppen judar. Politiska åsikter och yttrandefrihet är mänskliga rättigheter och pedagogens uppgift är att undervisa utifrån dessa i bland annat argumentation och retorik såväl muntligt som skriftligt, samt informationssökning och källkritik för att ge eleven verktyg att fördjupa sina kunskaper utifrån en demokratisk grundsyn och en evidensbaserad verklighet.

Love står i korridoren och leder en spontan allsång, där refränger lyder. Det är bögaras fel, varvat med att det är Allans. Allan är en elev som även lärarna sinsemellan pratar om i termer av hbtqia-personlighet.

Är det ett uttryck för frustration över att inte kunna leva upp till någon annans förväntningar och även sina egna? Vill man säga något annat genom att uttrycka avvikande eller odemokratiska åsikter, för att man vet hur omvärlden kommer att reagera? I dessa fall är åsikterna ofta schablonmässiga, ytliga och i regel inte grundade i dem själva, utan används endast i provokativt syfte för att få uppmärksamhet av vuxna eller högstatuspersoner i omgivningen. De är vana vid att få uppmärksamhet genom att söka konflikt, kanske inte i hemmet, men väl hos oss. Ett barn vill ha en god relation till dem de är beroende av. De vill vara älskade, skyddade och sedda, inte övergivna och otrygga. För att nå dithän vill de vara sådana, som det förväntas av dem att vara. Vårdnadshavarens förväntningar kan vara både positiva och negativa och är i många fall en viktig grund för eleven att stå på, då de kommer in i den offentliga miljön.

Om vårdnadshavaren är nöjd med att eleven försöker och gör sitt bästa, även om eleven inte lyckas hela vägen. Om vårdnadshavaren uppmuntrar eleven att gå vidare och försöka med något som den själv vill, behöver vi inte oro oss för dem.

Men har eleven, då den inte levt upp till sina vårdnadshavarens eller omgivningens förväntningar, mötts av skuldbeläggande och besvikelse, sätter detta djupa spår och kan spilla över till ett kompensatoriskt negativt hävdelsemönster.

*Festen hos Almquist måste ha varit en katastrof. Eleverna hade inte ens kommit in i klassrummet förrän René rusade fram till Idris och skrek hen rakt i ansiktet. Du visste att Kaj ville vara med Louie, nu är hen jätteledsen. Din f*cking, djävla äckliga sandn*er åk hem till Sahara.*

Är det någon som i något sammanhang upplever sig förbigången eller sviken av en person som i den rådande kontexten på något sätt bryter mot den gängse normen? Till exempel, om normen är vit övre medelklass och en individ från en annan kultur hålls ansvarig för något som inträffat? Det kan vara, att ansvaret mycket riktigt ligger hos den utpekade individen och därmed förtjänar klander för det inträffade. Dock hindrar det inte att konsekvensen kan bli främlingsfientliga reaktioner med starka xenofobiska förtecken.

Loa stod som vanligt ensam i smygen mellan förrådsdörren och elevskåpen och koncentrerat följde det som hände vid niornas "korridorshäng". Han hade som vanligt sina hörlurar, ur vilket det hördes hårda disharmoniska gitarrriff. Lektionen innan hade han lämnat in sitt svenskarbete. En fri uppsats som handlade om en främmande intelligens som kommit till jorden för att förgöra den och nästa lyckats. Kvar fanns bara en tapper nation i norr som kämpade emot. Historien handlade hur berättarjaget kämpat och lyckats att rädda den mänskliga rasen, nu fri från alla undermänniskor.

Loa tillhör den grupp av individer jag kallar väggstrykare i brist på bättre benämning. De är tysta och finns i skuggan av dem vi i vanliga fall uppmärksammar. De är alltid där och har total överblick på vad som händer. Vi ser dem sällan om vi inte "kikar i ögonvinkeln". De skulle kunna vare de som begår den handlingen, som den utåtagerande insinuerar, men ytterst sällan begår. Det räcker med att ställa sig frågan. Vilka är det som genomför olika väpnade illdåd mot skolor? Dessa om och när de identifieras, är definitivt inte en fråga för pedagogen, utan bör omedelbart få ljuset på sig och utredas av behörig personal.

En sista kategori som också finns där och i mina ögon den allra vanligaste. Det är eleven som kastar ur sig eller gör något kränkande, utan att egentligen vara medvetna om eller snarare inte tänker på att deras ord eller handlingar kan upplevas kränkande.

För den gruppen elever brukar det ofta räcka med att påpeka hur deras ord eller handling uppfattats. Jag brukar, om jag upplever att det är en engångsföreteelse och om det är möjligt, inte ta upp tråden i klassrummet. Jag kan bordlägga det med, till exempel: "Intressant synpunkt, det pratar jag gärna om vid ett senare tillfälle". Därefter söker jag upp eleven på en rast eller en håltimme. Där har jag min första dialog. Viktigt att tänka på är att lämna en bakdörr öppen, detta oavsett elevens underton i handlingen eller yttrandet. En sådan kan vara en sammanfattning av hur jag uppfattade det hela. Exempelvis: "Förstår jag dig rätt att det egentligen var ett dumt och misslyckat skämt och du inte alls menade, som det uppfattades?"

Den överväldigande delen väljer den utvägen. Oavsett om de tycker de lurat, eller fått en reell chans av mig och slipper efterräkningar, kommer inte många att göra om det. Sker det, är det mera troligt att de återfinns i någon annan kategori. Det är mer som när folk i omgivningen använder N-ordet eller Z-ordet eller andra kränkande uttryck, utan att vi för den saken skall omedelbart dömer dem som främlingsfientliga eller rasister. Ett uppmärksammande brukar leda till reflektion och då de förhoppningsvis är de personer vi tror de är, sker en förändring.

Som du ser kan motiven variera och förmodligen finns de det många, många fler som jag inte har referenser att identifiera, eller så leder mina erfarenheter och därmed mina slutsatser mig fel i de situationer som jag tycker jag känner igen. Men oavsett vad som gör att individen antar den odemokratiska position som den gör, är det viktigt att försöka

förstå på vilken grund det vilar, för att hitta de rätta icke-dömande frågeställningarna att inleda samtalet med. Att välja en annan ingång än den icke-dömande, eller reagera med reptilhjärnan, kan medföra att den man vill påverka i positiv riktning låser sig i sin uppfattning och för hen att ändra sig skulle medföra att personen ”tappade ansiktet”.

Att i klassrummet ”göra ner” en elev är en Pyrrusseger, eller mera folkligt uttryck. ”Alltid värmer det nå't sa Fantomen och pissa´ i triksåerna”

Det är i sammanhanget viktigt hur man formulerar sina frågor. En fråga som inleds med ordet varför kan i många fall uppfattas som anklagande och förtjänar egentligen svaret därför och alla vet att en följande ”varför-därför-diskussion” är föga konstruktiv. En bättre ingång är att inleda frågan med - Hur kommer det sig att ...? Eller liknande beroende på situationen. En sådan formulering öppnar möjligheten att få ett motiverat svar och därmed en möjlighet att inleda en dialog. Överhuvudtaget är det viktigt att ha ett ickedömande språk om man skall ha framgång i sitt samtal.